

PRAKTICKÁ FRAZEOLOGIE NIZOZEMŠTINY - ÚVOD

Mgr. Kateřina Křížová, Ph. D. (katerina.krizova@upol.cz, kamalkova@hotmail.com)

Ustálená slovní spojení neboli **kolokace** (*collocaties*) vznikají procesem zvaným **lexikalizace** (*lexicalisatie*). Lexikalizací¹ vzniká z volného spojení slov nová lexikální jednotka – komplex s jednotným významem (např. *dikke darm* – tlusté střevo, *zwarte markt* – černý trh), který bývá v nizozemštině nazýván pojmem *gelexicaliseerde woordgroep*, tj. lexikalizované slovní spojení (srov. Van Sterkenburg 1993). V širším pojetí se mezi ustálená slovní spojení řadí jednak neidiomatická víceslovná pojmenování, jednak frazémy.

Za **frazém** neboli **frazeologismus** (*fraseologisme*) je tradičně považováno ustálené spojení minimálně dvou slov, jehož význam se nedá odvodit z významu jeho jednotlivých složek – v nizozemštině např. *het stalen ros* (doslova: ocelový oř, tj. žertovné označení pro kolo), *groene vingers hebben* (doslova: mít zelené prsty, tj. být dobrý zahradník), *dat is mosterd na de maaltijd* (doslova: to je hořčice po jídle, tj. přijít s křížkem po funuse, příliš pozdě). Černý (1998: 30) podotýká, že „frazeologismy vznikají nejčastěji v hovorovém jazyce na základě metaforického přirovnání a postupně se mohou stát trvalou součástí daného jazyka.”

V nizozemské odborné literatuře se ovšem setkáváme s jistou terminologickou nejednotností – namísto termínu **frazeologismus** (*fraseologisme*) se často používá termín *vaste verbinding* (tj. ustálené spojení), a to jak synonymně s pojmem frazeologismus, tak i v mnohem širším slova smyslu – srov. Van Sterkenburg (1986, 1991a), Kleijn (1988), Verstraten (1988, 1992), Klimaszewska (1990, 1992)², Mollay (1992) či Kowalska-Szubert (1996). Různé typy nizozemských frazémů jsou však v nizozemštině označovány i dalšími termíny – např. (*vaste*) *uitdrukkingen* (ustálená vyjádření), *idiomen* (idiomy) či *idiomatische verbindingen*³ (idiomatická slovní spojení), *gezegden* (rčení) a *spreekwoorden* (příslóví). Termínem **frazeologie** (*fraseologie*) pak se označuje jednak soubor různých typů frazémů (resp. idiomů⁴) ve slovní zásobě určitého jazyka, jednak lingvistická disciplína zabývající se studiem a popisem frazémů (resp. idiomů) (srov. Klimaszewska 1992).

Mezi nejvýraznější strukturální typy nevětných (tj. kolokačních) frazémů patří v nizozemštině:

---

¹ V ESČ (2002: 242) je lexikalizace definována jako „přeměna morfémů či slov v ustálený komplex s jednotným významem, v jednotku lexikonu (...)“, přičemž „lexikalizace provázená anomálií je označována jako *idiomatizace*“.

² Klimaszewska (1992) řadí k nizozemské frazeologii např. i ustálená spojení sloves s předložkou (*wachten op iemand* – na někoho čekat, *denken aan iemand* – na někoho myslet) či verbálně nominální spojení s funkčními slovesy, která se v němčině označují jako *Funktionsverbgefüge* (např. *een vraag stellen* – dát otázku, zeptat se; *een voorstel doen* – udělat návrh, navrhnout). Termíny *idiomatisatie* (idiomatizace) a *idiomatisch* (idiomatický) pak chápe v užším slova smyslu než termíny *fraseologisatie* (frazeologizace) a *fraseologisch* (frazeologický).

³ V elektronické verzi lexikonu *Groot woordenboek van de Nederlandse taal* (GWNT 2010) je idiomatické slovní spojení definováno jako „*vaste combinatie van woorden die als geheel een figuurlijke betekenis heeft*“.

⁴ Je-li ustálené slovní spojení (frazeologická jednotka) analyzováno z formálního hlediska, mluví se v české odborné literatuře o **frazému**, při analýze sémantické se používá pojem **idiom** (ESČ 2002: 139). V širším slova smyslu se však pojem *idiom* užívá synonymně s termínem *frazém*, přičemž se zdůrazňuje, že se jedná o slovní spojení typické pro nějaký jazyk, zpravidla nepřeložitelné (viz heslo *idiom* v SSSJČ dostupném na: <http://ssjc.ujc.cas.cz>). Nizozemské slovo *idoom* se používá jednak v tomto širším slova smyslu, jednak ve významu „styl“ nebo jazyková zvláštnost (nějakého autora), příp. dialekt (viz GWNT 2010).

- **Nominální frazémy** (*nominale vaste verbindingen*), jejichž hlavní složku tvoří podstatné jméno a jež ve větě plní funkci jména – např. *Jan met de pet* (doslova: Jan s čepicí, tj. obyčejný člověk), *het zwarte schaap* (černá ovce), *een gebroken hart* (zlomené srdce), *een bittere pil* (hořká pilulka) nebo *kouwe kikker* (doslova: studená žába, tj. člověk, který nedává najevo své emoce).
- **Verbální frazémy** (*verbale/werkwoordelijke vaste verbindingen*), které obsahují sloveso a ve větě plní funkci verba – např. *met de gebakken peren zitten* (doslova: sedět s pečenými hruškami, tj. mít problémy), *zijn schepen achter zich verbranden* (doslova: spálit za sebou své lodě, tj. spálit za sebou všechny mosty)⁵, *met het hoofd tegen de muur lopen* (jít hlavou proti zdi), *een mug van olifant maken* (doslova: dělat z komára slona, tj. dělat z komára velblouda), *vlinders in zijn buik hebben*⁶ (doslova: mít motýlky v břichu, tj. být zamilovaný nebo lehce nervózní), *een kat in de zak kopen* (doslova: koupit kočku v pytli, tj. kupovat zajíce v pytli).
- **Adjektivní frazémy** (*adjectivische vaste verbindingen*), jejichž hlavní složku tvoří přídavné jméno a jež ve větě plní funkci adjektiva – např. *ten hemel schreiend* (do nebe volající). Adjektivní frazémy mají v nizozemštině většinou podobu přirovnání.

Přirovnání (*vergelijkingen*) jsou nepřímá pojmenování založená na vyjádření podobnosti – např. *zo rood als een kreeft* (rudý/červený jako rak), *zo gezond als een vis* (zdravý jako ryba/rybička), *zo licht als een veertje* (lehký jako pírko), *groeien als kool* (doslova: růst jako zelí, tj. růst jako z vody), *werken als een paard* (doslova: pracovat jako kůň, tj. dřít jako kůň). Levou část přirovnání, která stojí před komparátorem (formální znak, v nizozemštině výraz *als*), tvoří nejčastěji adjektivum nebo verbum.

K často užívaným kolokačním frazémům patří v nizozemštině též **binominály** (tzv. *tweelingformules*). Tyto konstrukce jsou tvořeny dvěma (výjimečně třemi) většinou sémanticky příbuznými slovy stejného slovního druhu, která jsou spojena spojkou a/nebo předložkou, např. *stap voor stap* (krok za krokem), *dag en nacht* (dnem i nocí), *op leven en dood* (na život a na smrt), *van tijd tot tijd* (čas od času), *kort en krachtig* (krátce a stručně) (srov. Křížová 2007). Některé binominály jsou součástí verbálních frazémů: *iemand met raad en daad bijstaan* (být někomu nápomocen radou i činem), *iets in geuren en kleuren vertellen* (doslova: něco vyprávět ve vůních a barvách, tj. barvitě), *zich met hand en tand verzetten tegen iets* (doslova: bránit se rukou a zubem, tj. bránit se zuby nehty).

Z frazémů, které mají podobu věty, eventuálně souvětí, patří v nizozemštině k nejužívanějším **příslloví** (*spreekwoorden*)⁷. Příslloví obsahují nějakou životní moudrost či odkazují na nějakou morální zásadu: *Wie A zegt, moet ook B zeggen*. (Kdo řekne A, musí říct i B.) *De appel valt niet ver van de boom*. (Jablko nepadá daleko od stromu.) *Blaffende honden bijten niet*. (Pes, který štěká, nekouše.) *Het*

⁵ V lexikonu *Idioomwoordenboek* (Groot et al. 1999: 742) se uvádí, že „lodě“ se pálí i v jazycích dalších námořních velmocí, např. v angličtině (*burn one's boats*) či ve španělštině (*quemar las naves*), zatímco např. v němčině či ve francouzštině se pálí „mosty“ – *alle Brücken hinter sich abbrechen*, *brûler (couper) les ponts derrière soi*.

⁶ Podle lexikonu *Idioomwoordenboek* (Groot et al. 1999: 925) se tento frazém začal v nizozemštině používat teprve na začátku 80. let 20. století; uvažovat lze přitom o vlivu angličtiny, neboť se v ní používá slovní spojení *to have butterflies in one's stomach*.

⁷ Nauka o příslovích se nazývá **paremiologie** (*paremiologie*) – srov. GWNT a Lotko (2003: 77). Nizozemským příslovím je tradičně věnována velká pozornost.

is niet alles goud wat er blinkt. (Není všechno zlato, co se třpytí.) *Als de kat van huis is, dansen de muizen op tafel.*⁸ (Když není kocour doma, myši mají pré.) Dalšími typy větných frazémů jsou např. **pranostiky** (*weerspreuken*) – *Donder in maart, vorst in april.* (Hrom v březnu, mráz v dubnu.).

Tzv. **idiomatická kompozita** (*idiomatische samenstellingen*), která se v nizozemštině vyskytují poměrně často a jimž v češtině obvykle odpovídá frazeologické slovní spojení, eventuálně tzv. lexikální frazém (srov. *proefkonijn* – pokusný králík, *kaartenhuis* – domeček z karet, *bliksemsnel* – bleskurychlý, rychlý jako blesk), nejsou v odborné nizozemské literatuře považována za frazémy, neboť se formálně jedná pouze o jedno slovo, nikoliv o slovní spojení.

Pro nizozemštinu je typické, že se v ní vyskytuje řada frazémů, které souvisí s námořnictvím, např. *aan het roer staan* (být u kormidla), *schoon schip maken* (doslova: uklidit loď, tj. vyřešit těžkosti, nepříjemnosti), *alle zeilen bijzetten* (napnout všechny plachty), *uit de boot vallen* (doslova: vypadnout ze člunu, tj. ztratit svoji pozici). V některých frazémech se může odrážet nizozemská realita (např. *zich de kaas niet van het brood laten eten* – doslova: nenechat si sníst sýr z chlebu, tj. stát si na svém, nedat si něco vzít), řada frazémů však byla přijata z jiných jazyků a je společná více jazykům – k nim patří mj. frazémy biblického původu, tzv. biblismy (např. *ongelovige Thomas* – nevěřící Tomáš, *het verloren schaap* – ztracená ovce, zbloudilá ovečka, *de verboden vrucht* – zakázané ovoce, *een wolf in schaapskleren* – vlk v rouše beránčím).

Citováno z:

KŘÍŽOVÁ, Kateřina, KLUKOVÁ, Markéta, BOSSAERT, Benjamin, HORST, Pim van der & Wilken ENGELBRECHT (2017): *Capita selecta z nizozemské lingvistiky*. Olomouc: Vydavatelství Univerzity Palackého. (V tisku.)

Literatura k tématu:

COX, Heinrich L. a kol. (2007): *Groot Spreekwoordenboek: Nederlands, Fries, Afrikaans, Engels, Duits, Frans, Spaans, Latijn*. Utrecht [etc.]: Van Dale Lexicografie.

ČERNÝ, Jiří (1998): *Úvod do studia jazyka*. Olomouc: Rubico.

Encyklopedický slovník češtiny (2002). Praha: Lidové noviny. Zkratka: ESČ.

GROOT, Hans de a kol. (1999): *Idioomwoordenboek. Verklaring en herkomst van uitdrukkingen en gezegden*. Utrecht/Antwerpen : Van Dale Lexicografie; Amsterdam/Brussel: Reader's Digest

GROOT, Hans de a kol. (2006): *Van Dale Groot uitdrukkingenwoordenboek. Verklaring en herkomst van moderne uitdrukkingen*. Utrecht: Van Dale Lexicografie

Van Dale Elektronisch groot woordenboek van de Nederlandse taal, versie 14.6 (2010). 14e, herziene uitgave. BOON, Ton den & Ruud HENDRICKX (eds). Utrecht/Antwerpen: Van Dale Lexicografie. Zkratka: GWNT.

HRNČÍŘOVÁ, Zdenka (2004): Somatische fraseologische uitdrukkingen in het Nederlands en het Tsjechisch. In: Stefan Kiedron & Agata Kowalska-Szubert (eds.): *Thesaurus polyglottus et flores quadrilingues. Festschrift für Stanislaw Prendota zum 60. Geburtstag*. Wrocław: Oficyna Wydawnicza ATUT – Wrocławskie Wydawnictwo Oświatowe, 151 – 158.

---

⁸ Doslova: „Když není kočka doma, tancují myši na stole.“

KLEIJN, P. de (1988): 'Kennis van vaste lexicale verbindingen'. In: *Neerlandica Extra Muros* 50, 2–7.

KLIMASZEWSKA, Zofia (1990): *Verbale Phraseologie des Niederländischen*. Habilitační práce. Warschau.

KLIMASZEWSKA, Zofia (1991): Fraseologie en het onderwijs Nederlands als Vreemde Taal. In: Th. Hermans, Th.A.J.M. Janssen, P.G.M. de Kleijn (eds.): *Handelingen Elfde Colloquium Neerlandicum. Colloquium van docenten in de neerlandistiek aan buitenlandse universiteiten*. Woubrugge: Internationale Vereniging voor Neerlandistiek, 93–106.

KOWALSKA-SZUBERT, Agata (1996): *De kool en de geit. Nederlandse vaste verbindingen met een dier- en plantelement*. Disertační práce. Utrecht: LEU.

KŘÍŽOVÁ, Kateřina (2007). 'Het gebruik van tweelingformules in het Nederlands en het Tsjechisch'. In: FENOULHET, J. GELDERBLON, A. KRISTEL, M. LALLEMAN, J. MISSINNE, L. PEKELDER, J. *Neerlandistiek in Contrast. Bijdragen aan het Zestiende Colloquium Neerlandicum*. Amsterdam : Rosenberg Publishers, s. 305–312.

LOTKO, Edvard (2003): *Slovník lingvistických terminů pro filology*. Olomouc: Univerzita Palackého.

MOLLAY, Erzsebet (1992): De verhouding tussen fraseologismen en idiomatische komposita. Een stiefkind in de taalkunde. In: Th. Hermans, Th.A.J.M. Janssen, P.G.M. de Kleijn (eds.): *Handelingen Elfde Colloquium Neerlandicum. Colloquium van docenten in de neerlandistiek aan buitenlandse universiteiten*. Woubrugge: Internationale Vereniging voor Neerlandistiek, 121–128.

VAN STERKENBURG, Piet J.G., (1986) 'Vaste woordverbindingen (fraseologismen) en GWHN'. In: *Neerlandica Wratislaviensia III*. Wrocław, 27–69.

VAN STERNKENBURG, Piet J. G. (1991a) 'Naar een basis-fraseologie voor niet-moedertaalsprekers', *Forum der Letteren* 32, č.1, 35–46.

VAN STERKENBURG, Piet J. G. (1993): *Gelexicaliseerde woordgroepen van het type A + N*. Tabu, č. 23, 131–142.

VERSTRATEN, Linda P.(1988): *Vaste verbindingen en compositionaliteit*. Tabu, č. 18, 212–224.

VERSTRATEN, Linda P.(1992): *Vaste verbindingen. Een lexicologische studie vanuit cognitief-semantisch perspectief naar fraseologismen in het Nederlands*. Disertační práce. Leiden.

Internetové zdroje

Instituut voor de Nederlandse taal. [cit. 2016-10-18]. Dostupné z: <http://ivdnt.org/>

Spreekwoord. [cit. 2017-02-08]. Dostupné z: www.spreekwoord.nl

Spreekwoorden. [cit. 2017-02-08]. Dostupné z: www.spreekwoorden.nl

TST-Centrale. [cit. 2016-12-08]. Dostupné z: <http://tst-centrale.org/nl/>